

**ВІДДІЛЕННЯ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ
ім. Г.С.СКОВОРОДИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ РЕЛІГІЄЗНАВЦІВ**

**УКРАЇНА-ВАТИКАН:
ХРИСТІАНСТВО В КОНТЕКСТІ ЙОГО ВКЛЮЧЕННЯ
В РІЗНОМАНІТТЯ СФЕР СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ**

Науковий збірник

Київ-2015

Україна-Ватикан: християнство в контексті його включення в різноманітні сфери суспільного буття. Науковий збірник. За ред. Л.Филипович і П.Яроцького. – К.: УАР, 2015. – 386 стор.

До збірника із наукової серії «Україна і Ватикан» включені матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Україна-Ватикан: християнство в контексті його включення в різноманітні сфери суспільного буття», яка відбулася 28 жовтня 2014 року в м. Києві. В статтях аналізуються інституційні процеси в сучасному християнстві і проблеми толерантизації відносин його церков; плюральна єдність християнства – заклик до солідарності; шляхи порозуміння християнства із сучасним світом; традиції Майдану як шлях утвердження людської гідності; християнство і патріотизм; вимоги осучасненої передачі християнської думки; модерна парадигма реформування християнських Церков; нове бачення відношення науки до віри і віри до науки; українська християнськість в її історії і змінних традиціях; секуляризація і нові шляхи християнства та ін.

Розрахована на науковців, викладачів релігієзнавчих дисциплін, студентів та аспірантів релігієзнавчих спеціалізацій, богословів і священнослужителів християнських спільнот, широкий загал читачів.

Редакційна колегія випуску: д.філос.н. Колодний А.М., д.філос.н. Саух П.Ю., д.філос.н. Филипович Л.О., д.філос.н. Яроцький П.Л.

Рецензенти: д. філос.н., проф. Шевченко В.В.; д.філос.н., проф. Виговський Л.А.; д.істор.н., проф. Панченко П.П.

Рекомендовано до друку Вченою радою Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім.Г.С.Сковороди НАН України (протокол № 1 від 13 січня 2015 р.)

**Науковий збірник видруковано
завдяки спонсорській підтримці
Нунціатури Апостольської Столиці в Україні**

© Филипович Л., Яроцький П. –загальна редакція
© Саух П., Недавня О., Стоколос Н. та ін. – автори
© Відділення релігієзнавства ІФ НАН України

Україна-Ватикан: християнство в контексті його включення в різноманітні сфери суспільного буття. Науковий збірник. За ред. Л.Филипович і П.Яроцького. – К.: УАР, 2015. – 386 стор.

До збірника із наукової серії «Україна і Ватикан» включені матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Україна-Ватикан: християнство в контексті його включення в різноманітні сфери суспільного буття», яка відбулася 28 жовтня 2014 року в м. Києві. В статтях аналізуються інституційні процеси в сучасному християнстві і проблеми толерантизації відносин його церков; плюральна єдність християнства – заклик до солідарності; шляхи порозуміння християнства із сучасним світом; традиції Майдану як шлях утвердження людської гідності; християнство і патріотизм; вимоги осучасненої передачі християнської думки; модерна парадигма реформування християнських Церков; нове бачення відношення науки до віри і віри до науки; українська християнськість в її історії і змінних традиціях; секуляризація і нові шляхи християнства та ін.

Розрахована на науковців, викладачів релігієзнавчих дисциплін, студентів та аспірантів релігієзнавчих спеціалізацій, богословів і священнослужителів християнських спільнот, широкий загаль читачів.

Рекомендовано до друку Вченою радою Відділення
релігієзнавства Інституту філософії ім.Г.С.Сковороди
НАН України (протокол № 1 від 13 січня 2015 р.)

Редакційна колегія: д.філос.н., проф. А.Колодний - гол. редактор; д.філос.н. П.Павленко – відп. секретар; члени редколегії – д.філос.н., проф. А.Арістова; д.філос.н., проф. Л.Виговський; д.філос.н., проф. К.Елбакян (Росія); д.філос.н., проф. В.Климов; д.істор.н., проф. Г.Надтока; д.істор.н., проф. П.Панченко; д.філос.н., проф. О.Саган; д.істор.н., проф. Р.Сітарчук; д.істор.н., проф. Н.Стоколос; д.істор.н., проф. О.Уткін; д.філос.н., проф. Л.Филипович; д.філос.н., проф. Г.Хоффманн (Польща); д.філос.н., проф. В.Шевченко; д.філос.н., проф. П.Яроцький.

Рецензенти: д. філос.н., проф. Шевченко В.В.; д.філос.н., проф. Виговський Л.А.; д.істор.н., проф. Панченко П.П.

Олександр Іценко (Рівне)

**РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКИ ПОГЛЯДИ
МИТРОПОЛИТА АЛЕКСІЯ (ГРОМАДСЬКОГО)
НА КАТОЛИЦИЗМ**

В статті досліджено осмислення релігійного феномену католицизму у релігійно-філософській концепції митрополита Алексія (Громадського). Встановлено, що Алексій підходив до розгляду католицизму з позицій православної еkleсіології, його погляди зазнавали трансформацій, а основний акцент у критиці католицизму був поставлений мислителем на концепції примату папи та папоцезаризмі.

Ключові слова: католицизм, Папський примат, папоцезаризм, православ'я, Алексій (Громадський).

**RELIGIOUS-PHILOSOPHY VIEWS
OF METROPOLITAN ALEXIY (O. J. GROMADSKIY)
FOR CATHOLICISM**

In this article studied comprehend of the religious phenomenon of Catholicism in religious-philosophy conception of the Metropolitan Alexiy (Gromadskiy). Ascertained that Alexiy approached to consider Catholicism from position of Orthodox ecclesiology his views incurred transformation and the main acceptance in the critique of Catholicism views decided by thinker to the conception of Primacy of the Pope and papocaesarism.

Keywords: *Catholicism, Primacy of the Pope, papocaesarism, orthodoxy, Alexiy (Gromadskiy).*

В силу географічного положення та історичних процесів, що мали місце на українських землях, релігійний простір України характеризується своєю інклюзивністю. Тут досить своєрідно перетинались східно- та західнохристиянські традиції, які у різні часи по-різному співіснували та взаємодіяли між собою. При цьому домінантною на цих територіях була і залишається православна духовна традиція, а тому важливим є дослідження поглядів православних мислителів щодо католицизму. Одним із таких мислителів є екзарх Автономної Православної Церкви Алексій (Громадський) (1882–1943), який залишив помітний слід в українській релігійній культурі, але погляди якого до цих пір не досліджені.

Постать Громадського та його епоху досліджувало немало дослідників (Т. Міненко, В. Борщевич, Н. Стоколос, Ю. Лабинцев, М. Шкаровський), однак, всі вони піднімали історичний пласт проблеми, торкаючись поглядів мислителя лише побіжно. Єдиною працею, де аналізується творча спадщина Алексія та деякі його погляди є монографія О. Мельничука [7]. Проте, в силу специфіки роботи (дисертація захищалась у православній Київській духовній академії), автор конфесійно упереджений, окрім цього існують фактологічні помилки, підняті лише деякі аспекти поглядів мислителя.

Аналізуючи творчу спадщину митрополита Алексія хронологічно, можна дійти висновку, що різкість загального тону щодо католицизму поступово зменшується по мірі наближення до пізнього періоду. Так, у своїй першій ґрунтовній науковій праці – дисертаційній роботі [5], критика західної християнської традиції абсолютна, особливо за її папоцезаристський характер. Нищівній критиці були піддані догмат про папську непогрішимість, такі католицькі інституції як інквізиція та орден єзуїтів, особливо за їх несправедливе ведення боротьби з антипапським східнохристиянським проектом (на прикладі Польщі), засуджувалась

заборона друку та практика спалення книг лише за критерієм їх візантійського походження.

Громадський нагадує, що знаменитий 1054 р. не є «механічним актом» поділу християнського світу. Для мислителя цей поділ неминуче повинен був стати реальністю, в силу того, що мав внутрішнє підґрунтя, яке органічно витікало з «релігійної системи папського католицизму». Алексій, звертаючись до історичного досвіду, зауважує, що деякі папи, зокрема Стефан IX і після 1054 р. знаходили в собі сили зберігати відносини з Константинополем [5, с. 10], а отже, потенційно розколу ще можна було запобігти.

Цікавими є погляди митрополита на те, що відрізняє Римокатолицьку та Православну церкви саме як духовно-релігійні традиції. У своєму невеликому гомілетичному роздумі мислитель знаходить в основі цієї різниці цілий системний комплекс з елементами еклесіології, сотеріології та антропології. Так, серед характерних рис римокатолицизму Громадський акцентує увагу на «міцній церковній організації і дисципліні». Саме ця специфіка організації церковної інституції у католицизмі продукує втрату конкретною особистістю своєї індивідуальності: «Окрема істота якби тратить свою окремішність і зливається з церковною цілістю в чеснотах безумовного послуху і карности».

Таке співвідношення по лінії «Церква-особистість» майже розчиняє особистість у церкві як організаційній структурі. Алексій називає це «дивною гармонією», в якій на перший погляд «дуже удобно жити і спасатися». Ця «удобність» для мислителя, звичайно, ілюзорна, вона лише створює сотеріологічну видимість. Особистість залишається пасивною, втрачається внутрішня свобода, вона подавлена цією дисципліною організації, нівелюється свобода духовної творчості. Мислитель про це прямо пише: «Її випрацьована до останнього організація кріпко давить на свободу окремої особи, як масивна цілість великої будови на кожному окрему цеглинку». Алексій піддає критиці таку концепцію еклесіології: «Від її суворої дисципліни... віє холодом...» [2, с. 130].

Своєрідною відповіддю католицизму, тільки з протилежним вектором крайнощів, Алексій вважає протестантизм, де «є індивідуальна свобода, але в ньому нема того, що зв'язує в церковну цілість. Тут кожний ніби залишений самому собі і спасається сам по собі». В цьому мислитель вбачає потенційно закладене підґрунтя для подальшої атомізації та дроблення протестантської релігійної системи на окремі самостійні деномінації, а також причину появи феномену сектантства.

Для православ'я ж, зазначає Алексій: «...І дисципліна і свобода об'єднуються живою любовію». Лише православна релігійно-духовна традиція, на думку Громадського, змогла збалансувати між «холодністю церковної дисципліни» католицизму та крайністю індивідуалізму у

протестантизмі, зберігши внутрішню свободу особистості. Саме тому, вважає мислитель, український народ і сприйняв так органічно православ'я, оскільки свобода лежить в основі його духовного світу [2, с. 130].

Звичайно, було б неправильним стверджувати, що погляди Громадського на римо-католицизм обмежувалися виключно гострою полемікою та ідейною боротьбою з ним. Серед іншого Алексій все ж закликав до міжконфесійного діалогу взагалі та з католицизмом зокрема. У своїх бесідах з мирянами ієрарх пропонує побачити у католиках союзників, перш за все у ідейній боротьбі з агресивною атеїстичною ідеологією – «безбожжям та невір'ям», – що загрожують, якщо не втраті, то значному послабленню ролі як конкретних конфесій, так і релігійності взагалі [4, с. 118].

Важливими у цьому контексті є екуменічні погляди Алексія, по лінії «православ'я-католицизм», що виявились у його переписці з митрополитом А. Шептицьким в окупаційний період. Слід вказати, що у даному випадку ініціював переписку А. Шептицький, але, як зазначає Громадський, коли він був у Львові, сам шукав зустрічі з уніатським митрополитом для бесіди, але обставини не дозволили. Для мислителя очевидним є аномальність розколу не лише українського православ'я, а й усього християнського світу, що поділив християнську ойкумену ще з XI ст. на Схід та Захід. Алексій фіксує свою відкритість до діалогу з іншими конфесіями не лише «як громадянин, але і як богослов». При цьому зазначає, що йому особливо близькі екуменічні погляди представника російського релігійно-філософського ренесансу В. Соловйова, а особливо надія останнього на «поєднання християнських ісповідань перед кінцем світу» [6, с. 129]. Важко сказати, чи ці слова були відвертою і чесною позицією ієрарха-мислителя, чи простим актом ввічливості. Відомо, наприклад, що митрополит Антоній (Храповицький), вплив якого на себе та авторитет завжди визнавав і сам Алексій (це підтверджують і його однокурсники), вважав позицію Соловйова «чистокровним ультрамонтанством» [3], а негативне ставлення Алексія щодо папського примату пронизують усі його праці, які торкаються цієї проблематики. Проте, так чи інакше, коли мислитель розмірковує про «поєднання віровизнань поміж собою», перш за все, маючи на увазі православ'я та католицизм, він з жалем констатує великий тягар перешкод, які «криються в минулих віках», але накладають свій відбиток і на сьогодні: «Історія, політика, егоїзм, індивідуалізм і багато всяких змін, від котрих стільки нещастя на землі...», – зазначає Алексій [6, с. 129]. По суті ієрарх говорить про те, що століття розколу зробили свою справу, сформувались стійкі конфесійні ідентичності на глибинних рівнях релігійної свідомості, поступово закріпилися протиріччя, які вже неможливо одномоментно зняти рішеннями екуменічних з'їздів чи соборів.

Мислитель, виходячи з положень православної антропології, її амартологічного зрізу, вважає, що ситуація ускладнена проблемою гріховного ураження людської природи на метафізичному рівні: «То гріхи не дають можливості і релігійного поєднання...». Ієрарх ілюструє свою тезу екскурсами в історію Церкви, згадуючи, що навіть християнські святі (він приводить приклад конфлікту Іоанна Златоуста та Єпіфанія Кіпрського у IV ст.) не змогли подолати цього відчуження, породженого саме гріховністю. На раціональному рівні, вважає Алексій, «теоретично» кожна зі сторін розуміє, що розкол є прямим порушенням слів самого засновника християнства, сказаних «на прощальній бесіді», «але практично це поєднання могло би здійснитися тільки тоді, коли не буде гріху і ушкодження людської природи». Коли навіть при шаленому тиску комуністичної влади з її войовничою атеїстичною ідеологією об'єднання не відбулося, «то що може змінити натуру людську?!», – риторично задається питанням ієрарх. В цілому, на думку Громадського, прогнози щодо єдності двох гілок християнства досить песимістичні, однак, все одно слід «шукати дороги до того поєднання», навіть, якщо воно й відбудеться лише у есхатологічній перспективі [6, с. 130].

Досить своєрідною щодо особливостей православно-католицьких взаємовідносин, на наш погляд, є позиція ієрарха, де він опирається на сакральний християнський текст апостола Павла і подає його перифраз: «Може і потрібна на землі ота різноголосниця і в релігійних поглядах, бо ж не дармо кажуть, що красаота заключається в різноманітності» [6, с. 129–130]. Залишаючи специфічність екзегетичного аналізу митрополитом Алексієм цих Павлових рядків, зазначимо, що мислитель мало вірить у перспективність екуменічного проекту між українським православ'ям та католицизмом, а тому закликає, перш за все, побачити у конфесійному опонентові його естетико-релігійну самотність та поважати його конфесійну ідентичність.

Отже, як бачимо, погляди митрополита Алексія на католицизм у різні періоди його життя та творчості не відзначалися статичністю, а зазнавали певних метаморфоз: від непримиреної критики, до можливості екуменічного діалогу. Внаслідок компаративного аналізу еклесіологічних начал католицизму. Громадський акцентує увагу на свободі особистості в межах інституції і приходить до висновку, що католицизм, на відміну від православ'я, відрізняється жорсткістю церковно-інституційної організації, що зав'язана та сконцентрована на ролі Папи з його майже абсолютною духовною, а часто й світською владою. Такі принципи організаційної структури католицизму породжують специфічний характер взаємовідносин між мирянином та інституцією, які мислитель називає «дисциплінарними». На його думку, все це не дає можливості органічного духовного розвитку особистості та обмежує його внутрішню свободу. При цьому, митрополит вважав, що надія на діалог не втрачена. При правильному підході православно-

католицькі взаємовідносини можуть збагатити обидві духовно-релігійні традиції, за умови, якщо цей діалог буде здійснений на основі загальнохристиянського принципу любові.

Посилання

1. Алексій (Громадський), архієп. Отношение Митрополита Петра Могилы к унии с Римом / архиепископ Алексій (Громадський). – Варшава: Синодальная тип-я, 1932. – 88 с.
2. Алексій (Громадський) архієп. Слово в неділю Мясопустну, виголошене в Ланівцях / архієпископ Алексій (Громадський) // Церква і Нарід. – 1938. – Ч. 4. – 15 лют.
3. Антоній (Храповицький), еп. Превосходство православия над учением папизма в его изложении Вл. Соловьевым / епископ Антоній (Храповицький) // Полное собрание сочинений: В 3-х тт. – Казань: Тип-я Императорского унив-та, 1900. – Т. III. Ч. I. Статьи философские и критические. – С. 5–42; «Подделки» Вл. С. Соловьева // Полное собрание сочинений: В 3-х тт.
4. Архипастирська візитація парафій на Кремянеччині // Церква і Нарід. – 1938. – Ч. 3. – 1 лют.
5. Громадський А. Я. Появление и первоначальная история христианства в Польше: диссерт... канд. богословия / А. Я. Громадський. – Киев: КДА, 1908. – 414 с.
6. Лист митрополита Олексія Громадського з Кремянця на Волині до митрополита Андрея Шептицького // Баран С. І. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і творчість / С. І. Баран. – Мюнхен: Вид-че тов-во «Вернигора», 1947.
7. Мельничук О., прот. Свято-Богоявленський Кременецький монастир у контексті історії Православ'я в Україні / протоієрей О. Мельничук. – К.: [б. в.], 2008. – 216 с.
8. Яннарас Х. Вера Церкви. Введение в православное богословие / Х. Яннарас / Перев. с новогреч. Г. Вдовиной. – М.: Центр по изучению религий, 1992. – 231 с.